

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТА ДЕЗУРБАНІЗАЦІЙНИХ ПЕРСПЕКТИВ

Сьогодні сучасне велике місто аж ніяк не можна назвати зручним, а більш того комфортним для життя. З кожним роком все більші транспортні корки на дорогах, застарілий неякісний житловий фонд, перенаселеність, погіршення екологічної ситуації, відірваність від природного середовища, підвищений темп життя, тощо. Міста вже не відповідають тим запитам, яке до них висуває сучасне життя, все більше стають абсолютно не пристосованими для людини.

Зіткнувшись із непростими реаліями міського життя певний відсоток вихідців з села повертається назад, у село. Сьогодні цей зворотний потік з міста в село, поки ще малопомітний, особливо на фоні вимираючих сіл. Так, відомі зовсім не поодинокі випадки, коли вже міські мешканці (здебільшого пенсійного віку) розуміючи, що міський ритм життя не в змозі задовольнити їхні вимоги, які вони ставлять до життєвого простору, продають, залишають свої квартири дітям, чи просто здають їх у найм і переселяються у маленькі містечка, чи села. (Причому зовсім не обов'язково в наближені до міст села.)

Причин і мотивів у цьому процесі “відтоку” до сільської місцевості, багато. Тут свою роль відіграє економічний стан країни, коли жити в супердорогому місті та ще й знайти там роботу, стає проблемою. Також незадіяність певної категорії мешканців-пенсіонерів, які маючи ще достатньо сил не можуть себе зреалізувати у місті, бо вони вже просто нікому не потрібні. Швидкі темпи життя великих міст психологічно негативно впливають на людей. Все це разом можна об'єднати у ключову позицію – екологію житлового середовища.

У цілому ж така зворотна міграція з міста в село для постійного проживання може бути названа як різновид дезурбанізації.

Сьогодні “щупальця міст” виходять далеко за межі звиклого контуру міста, перетворюючись на житлові автономні елементи, оточені аграрним і природним середовищем. Такі поєднання все частіше зустрічаються і

практикуються в Україні, особливо у приміських зонах великих міст. На даний час, наприклад, за адміністративними межами великих міст утворились цілі спальні поселення (для прикладу – “Великий Львів” (навколо Львова) – села Сокільники, Конопниця, Наварія, Грибовичі, Муроване, смт Брюховичі, Пустомити, тощо). Причому це можуть бути як традиційні котеджні містечка, так і багатоповерхові житлові утворення села Давидів. У таких поселеннях присутні три типи мешканців:

- корінне сільське населення;
- городяни, що збудували чи купили однородинний будинок у кварталах нової сучасної субурбії;
- мешканці, як новий елемент дезурбанізації, які переселились у село з міста в успадковані чи куплені садиби.

Такі поєднання мешканців все частіше зустрічаються у приміських зонах великих та середніх міст України. Але така форма розселення спонукає частину працездатного населення цих зон до маятникової щоденної міграції, оскільки місць праці у приміських зонах сьогодні дуже мало.

При аналізі окремих тенденцій дезурбанізації в Україні, напрошуються паралелі між сучасними явищами такого розселення та ідеями дезурбанізму, що виринають з теорій Е. Хоурда, Б.Таута, Ф. Райта, тощо. Відомо, що у певний час концепції окремих архітекторів та архітекторів-теоретиків піддавались різкій критиці і вважались утопічними. Заради справедливості варто зазначити, що і сьогодні окремі ідеї цих авторів видаються дещо наївними, неправдоподібними. Але не варто забувати про час коли це було сказано та й, зрештою, багато чого зі сказаного ними, ми сьогодні вже знаходимо цьому чітке підтвердження. Зокрема, втілення у життя ідеї розмежування пішохідних та транспортних потоків, що стало найважливішим принципом сучасного містобудування, має первісний початок ще у дезурбаністичних проектах. А перші приклади вирішення проблеми розуцілення великих міст, завдяки містам-супутникам, де ще у 1944 р. став проект “Великого Лондона”, а згодом з’явився “Великий Париж”, Великий Нью-Йорк т. і. Також розвиток старих міст від центра до периферії з поступовим зниженням щільності населення до околиць, і де на сьогодні все частіше центральна частина великих міст залишається лише адміністративною [1]. Все це наштовхує на думку про багатовекторність ідей дезурбанізму, які сьогодні знаходять втілення у сучасному житті.

Загальновідомі думки, що добре оплачувану роботу можна знайти тільки у великому місті. Почасти це правильно, у місті зосереджено багато місць праці: частина виробництва, офіси, торгові центри, сфе-

ра обслуговування, тощо. Але і вартість життя в крупному місті значно вища. Тому чимало мешканців великих міст, особливо пенсіонерів, все частіше замислюються над тим, чи не переїхати їм десь подальше від міста, там де життя дешевше, спокійніше, здоровіше. Схоже, що так думає і чимало молодих сімей, яким не по кишені ні дороге житло у місті, ні позики банків на його придбання [2].

Ще одним із можливих причин дезурбанізації став Інтернет, який створив передумови для дистанційних форм контакту і роботи, починаючи від сплати комунальних платежів, податків, до надання різноманітних послуг, торгівлі, консалтингу, різних форм розумової праці. Особливо важливим стала можливість створення інтелектуального продукту: комп'ютерних програм, дизайнерських робіт, архітектурно-кострукторських проєктів. Саме завдяки Інтернету і передових технологій зв'язку, робочі місця можуть знаходитись далеко за межами міст. Наочними прикладами такого явища можуть слугувати архітектурне бюро «Selgascano» в Іспанії, яке розташоване в лісі неподалік Мадрида (фото 1), також архітектурне бюро «Nicolas Tye Architects», в 70 кілометрах від Лондона у сільській місцевості (фото 2).

Дещо схожі тенденції зустрічаються вже і в Україні. Зокрема поза межами Львова існують фірми приватного бізнесу, які розташовані у сільських місцевостях і свою підприємницьку діяльність ведуть також за

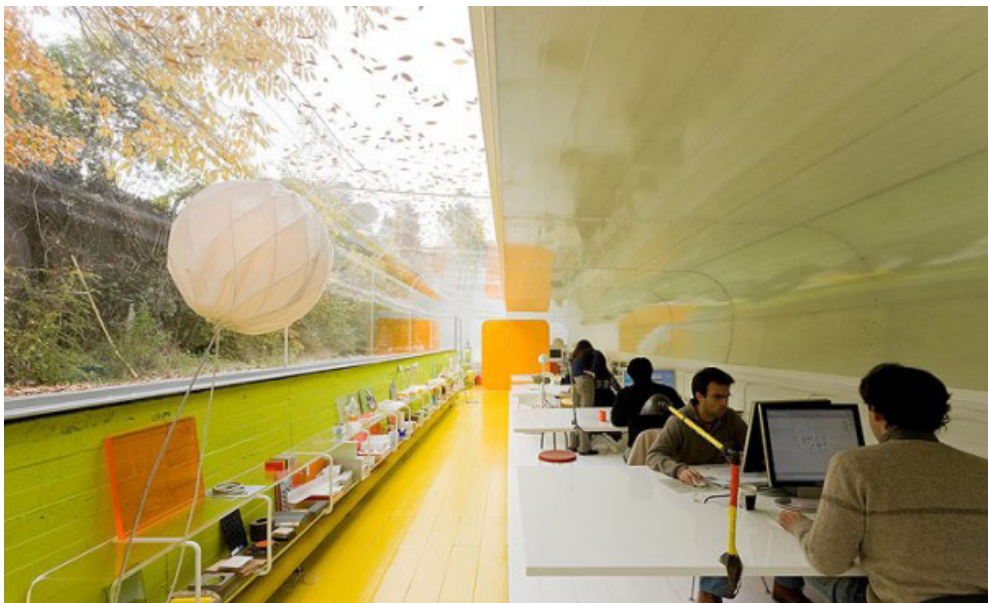

Фото 1. Архітектурне бюро «Selgascano» в Іспанії, яке розташоване в лісі неподалік Мадрида [2]

Фото 2. Архітектурне бюро «Nicolas Tye Architects», в 70 кілометрах від Лондона у сільській місцевості [2]

допомогою Інтернету. Сьогодні у Львівській області відомі випадки розташування офісів окремих приватних фірм у приміській зоні, а також у сільській місцевості. Досить часто розміщуються вони у колишніх житлових будинках, які були викуплені, або орендовані під дану функцію. На цей крок власників фірм спонукали непомірно високі ціни оренди офісних приміщень у місті, проблеми із паркуванням, експлуатаційні витрати, тощо. Щоправда це за собою потягнуло маятникову міграцію окремих працівників. Але, вочевидь, це первісний етап. Чому не можна припустити (зрештою на сьогодні вже є такі випадки), коли у майбутньому ці працівники осядуть тут, у селі, поблизу місць праці, в екологічно чистій зоні, на своїй земельній ділянці, у своєму власному будинку. У будинку, який в енергетичну кризу, із постійно зростаючою вартістю на енергоносії, стає ще більш привабливим, аніж квартира у місті.

Окрім прикладів праці з допомогою Інтернету існують приклади переселень молодих спеціалістів у село, але при умові зайнятості. Зокрема автору статті відомі приклади переселення молодих спеціалістів – лікарів сімейної медицини у селі Зіболки Жовківського району Львівської області, де у 2003 р., побудовано сучасну амбулаторію сімейної медицини. Для медиків створені прекрасні умови праці, споруда, оснащена сучасним медичним обладнанням і на думку фахівців повністю відповідає вимогам, що ставляться до таких об'єктів. Умови праці тут, на думку медпрацівників, значно кращі ніж у схожих медичних закладах міста Львова. Тому частина сімей молодих спеціалістів-медиків переселилась

зі Львова у село, (щоправда ще декілька лікарів на час дослідження 2009 року доїжджали до місця праці зі Львова) [3].

Сьогодні сучасним мешканцям сільської місцевості (особливо це стосується категорії обізнаного молодого покоління) розширились можливості неймовірно широкого спілкування людей, теж завдяки новітнім інформаційним технологіям. Якщо раніше такі можливості надавали виключно міста, то географія сучасного спілкування сьогодні на порядки ширша і зовсім не потребує перебування у місті. Це є одним із важливих чинників, оскільки саме бажання для спілкування першочергово спонукало сільську молодь тікати із села у місто. У цьому плані дуже показовим є той факт, що навіть у самому місті молодь часто віддає перевагу спілкуванню саме через соцмережі, на протизагу особистому спілкуванню. Сюди ж можна віднести і шанси мешканців села у плані здобуття освіти завдяки поширенню дистанційних форм навчання, забезпечення доступу до джерел інформації, які раніше були однозначно монополією міста. Причому сучасні джерела інтернетінформації також на порядок більш якісні, ніж можуть сьогодні запропонувати міські бібліотеки. Правда, дистанційні форми навчання знаходяться сьогодні в Україні у зародковому стані, однак процес розпочався і набирає обертів, а зарубіжний досвід свідчить про величезний потенціал даного напрямку як у плані якості, так і масштабів явища. А в рамках даної статті важливо відмітити, що такі форми дистанційного навчання також можуть сприяти процесам дезурбанізації. При цьому на рівних умовах опиняються мешканці міста і села при користуванні послугами інтернетмагазинів, туристичних агентств, квиткових кас, супутникового телебачення, засобів зв'язку т. ін.

Для України процеси дезурбанізації стимулюються ще двома специфічними обставинами, які не характерні для розвинутих країн, або які ці країни вже подолали у минулому. З одного боку, це хронічна нездатність влади вирішити житлову проблему або хоча б допомогти мешканцям міст вирішити її самотужки. Мільйони сімей сьогодні, сподіваючись на якесь покращення, ще проживають у незадовільних умовах, особливо у тисячах колишніх гуртожитків, в аварійних будинках, у житлі, яке потребує капітального ремонту. Окрім того, енергоспоживання практично всього житлового фонду просто катастрофічне у порівнянні із сучасними уявленнями про енергоощадне житло. Без ґрунтового капітального втручання міський житловий фонд ставатиме все менш придатним для проживання, а затрати на його утримання будуть зростати. Для 90% населення країни, на фоні недоступних цін на нове житло, невирішеність житлових проблем, їх нашарування також сприятиме відтоку мешканців із міста у село.

Протягом багатьох десятиліть можливість знайти роботу була тим магнітом, який незмінно притягав сільське населення у міста. Сьогодні цього магніту практично не стало. Перманентна економічна криза протягом двох десятиліть, скорочення виробництва, будівництва, закриття і банкрутство підприємств, складні умови для розвитку малого бізнесу в цілому ведуть до росту безробіття. Робочих місць не вистачає навіть для корінних мешканців міст, шанси для вихідців із села знайти роботу у місті суттєво погіршилися. Така ситуація не тільки протидіє міграції із села у місто, а навпаки сприяє зворотному процесу. Більше того, останніми роками приріст валового національного продукту в Україні практично повністю завдячує стійкому росту сільськогосподарського виробництва. Україна найуспішніше стверджує себе на міжнародній арені як значний виробник сільськогосподарської продукції. Відтак лєвова частка робочих місць створюється власне на селі. Даний процес ще не такий потужний, як би хотілось, однак тенденція очевидна і вона також на користь дезурбанізму. І це при тому, що така потенційно дуже ємна сфера зайнятості сільського населення, як аграрний туризм, етнотуризм, релігійний туризм знаходиться в Україні також ще у зародковому стані.

Ще одним переконливим аргументом на користь процесам дезурбанізації, є ріст вагомості екологічного чинника у системі пріоритетів пересічних громадян. Забруднення та руйнування навколишнього середовища розбудило в людях велику заклопотаність. В додаток до цього додалась ще й енергетична криза. Енергетичний чинник у сучасних умовах глобалізації міжнародних економічних і геополітичних відносин набув домінуючого значення, оскільки він є найважливішою інфраструктурою соціально-виробничого розвитку кожної країни. На думку директора Фонду центру стратегічних розробок Росії “Северо-запад” Володимира Княгініна, у найближчі п’ять-десять років у розвинених країнах світу, у містах, зокрема у сфері нерухомості відбудуться парадигмальні зрушення, які викликані комбінацією трьох трендів:

1 – на ринок виходить нове покоління споживачів, з новими цінностями;

2 – настає ера конвергентних¹ технологій, яка приведе до масового використання розумних речей (у побуті, в житті, виробництві, тощо);

3 – змінюється відношення людини до природи.

¹ На початку ХХІ ст. чотири хвилі науково-технічної революції перетнулися у часі. Фраза “конвергентні технології” стосується синергетичної комбінації чотирьох великих NBIC (nano-bio-info-cogno) галузей науки і техніки: нанонауки і нанотехнологій, біотехнологій і біомедицини, інформаційних технологій і когнітивної науки.

Саме тому у майбутньому ключовим вектором розвитку життєвого простору людини стануть екологія і якість життя. Власне у новому відношенні людини до природи проявляється екологічний фактор, який не допускатиме розвитку суспільства по енергозатратному шляху [4].

Останніми роками все частіше зустрічаємо інформацію про виникнення нових екопоселень, родових помість. У США та Європі такі альтернативні поселення виникли ще у 60–70 рр. ХХ століття, як реакція на бурхливі економічні кризи, бум промисловості, споживацьке ставлення до природи. Саме тоді виник рух хіппі, які масово виїздили за міста і оселялися на природі общинами, пропагуючи ідеї кохання, миру та поваги до матінки Землі. На базі одного з найперших подібних екопоселень утворилася сучасна Глобальна Мережа Екопоселень (The Global Ecovillage Network), де об'єднуються усі подібні общини та організації з усього світу. Тут і сьогодні можна знайти однодумців, поділитися ідеями, підшукати собі поселення [5].

В Україні, реальний екобум лише у перспективі, а самих екопоселень відносно одиниці. Це і не дивно: у нас немає навіть затверджених державою стандартів щодо екологічно чистої продукції, що вже говорити про чітку і систематичну державну політику у цій сфері. У розвинутих країнах екосвідомість – одна з базових складових виховання людини. Навіть у сусідній Росії практика створення екопоселень набагато більша, адже розпочалась ще у 90-х роках. Там, окрім традиційних поселень, існують навіть дві дитячі общини – “Кітеж” та “Оріон”. Їх поселенці беруть на виховання дітей із дитячих будинків, займаються їх розвитком та освітою.

Ще одним відносно новим явищем для України стали родові поселення або помістя. Сьогодні в Україні відомі такі поселення “Райська долина”, на Одещині та на Сумщині “Благодатне”) [6].

В Росії про ідею родових поселень добре знають на рівні держави. Існує спеціальний законопроект “Про родові помістя”, який покликаний сприяти розвитку цього явища в країні. Вони стали не просто способом життя, а й цілим екобізнесом, де можна купити екопродукти, відпочити [5].

Аналізуючи тренди технологічного розвитку, ситуацію зі світовою енергетикою та екологією, постає питання, а чи із подорожчанням енергоносіїв зможе існувати сучасна модель міста? Сьогодні вже відомо, що перейти на нову енергетику, коли будинок не тільки забезпечує себе енергією, але і виробляє надлишкову енергію (енергоактивний будинок) набагато легше здійснити на рівні котеджної забудови, або малоповерхових житлових груп. У багатоквартирному будинку монтаж

систем альтернативної енергетики, які зробили б його енергетично самодостатнім, поки що вкрай проблематичний навіть на теоретичному рівні [4].

Висновки

Виходячи із міркувань демографічної та національної безпеки (низька народжуваність у містах веде до депопуляції країни), також напрошується висновок стосовно обережного сприяння дезурбанізації – розукрупненню міст, більш раціональному розселенню на теренах країни, в тому числі й у село. Але сьогодні, не подаючи соціально-економічної оцінки дезурбанізації, не визначаючи її масштабів, темпів зростання чи гальмування, а лишень приймаючи її як потенційний варіант розвитку подій, необхідно поставити ряд запитань, які можливо доведеться вирішувати в майбутньому:

наскільки готове село прийняти потік “дезурбаністів”?

що потрібно робити з селом, щоб воно було готове до подібних процесів, щоб вони раптово не постали, “як грім серед ясного неба” (будь-яка криза – газова, економічна екологічна, тероризм, конфлікти, етнічні заворушення, тощо, вмить можуть перетворити ці ледь помітні струмки дезурбанізації у повінь). Що тоді чекає село?

У цьому плані важливо ретельно вивчити позитивний і негативний зарубіжний досвід щодо вирішення аналогічних проблем. Так, наприклад, схожий процес вирішення проблеми великих міст був задіяний ще у 60-і роки ХХ століття у Голландії. Уряд Голландії спробував здійснити керовану дезурбанізацію, розподіливши рівномірно населення по всій території держави і забезпечити зайнятістю на всій території країни. Протягом двох десятиліть було збудовано велику кількість міст-супутників. Збудували нові міста, існуючим були надані значні території для розширення. А маленькі села були перетворені у великі житлові регіони. Та в кінці 80-х років ХХ століття політику створення міст-супутників було припинено, в основному через незабезпеченість робочими місцями у нових регіонах, що призвело до величезного зростання автомобільного руху для поїздок на роботу [7]. Тобто ніби негативний результат, який породжує нові проблеми. Але не все так просто, оскільки голландська дезурбанізація здійснювалась фактично до початку ери інформаційних технологій. Тому у сучасних умовах керовані, науково забезпечені процеси дезурбанізації в Україні мають шанс стати цілком успішними і корисними як державі, так і її громадянам. І в першу чергу необхідно вивчати роль і потенційні можливості села при реалізації цих процесів.

Тому відслідковування процесу дезурбанізації в Україні, відтоку населення з мегаполісів у приміську зону, село, розвиток малих міст і ряду суміжних заходів є сьогодні важливим і значущим. Потрібно вирівнювати економічні умови існування і всю інфраструктуру життя, якість “життєвого простору” у місті і на селі. І тільки масовий сільський середній клас, масова і багатодітна “сільська буржуазія” становитиме вагому частку міцної держави [8].

Список літератури

1. *Всемирная история*. Всеобщая история искусств. Архитектура XX века. Основные проблемы <http://www.bibliotekar.ru/istoria-iskusstva/45.htm>

2. *Мирослав Валькович*. Жилищный вопрос. Реально доступное жилье. Мягкая дезурбанизация /М. Валькович <http://miroslavv.livejournal.com/80538.html>

3. *Гнесь Л.Б.* Проблеми формування об’єктів первинної медичної допомоги на селі / Л.Б. Гнесь // Київ-ЗНІЕП. Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель. Спецвипуск № 6 “Організація комфортного середовища життєдіяльності міських поселень” – К. 2008, С. 94 – 100.

4. *Княгинин В.* Кризис города /В. Княгинин [http:// rusdb.ru/gorod/concept/knyaginin/](http://rusdb.ru/gorod/concept/knyaginin/)

5. *Дацко Х.* Спосіб життя: екопоселення та родові помістя / Х. Дацко // h.ua/story/355648

6. <http://www.poselenia.ru/taxonomy/term/61>

7. *Социальная жилищная сфера в Нидерландах: что может быть полезно для России* // <http://www.valnet.ru/m7-128.phtml>

8. *Россия 2050 в системе глобального капитализма* / Litmir. net www.litmir.net/br/?b=97102&p=13

Стаття надійшла до редколегії 5 квітня 2013 р.